

A MAGYAR GYERMEK-
TANULMÁNYI TÁRSASÁG
KÖZLÖNYE.

A GYERMEK

KIADJA :
◻ AZ ORSZÁGOS ◻
GYERMEKVÉDŐ LIGA

Megjelenik július és augusztus kivételével havonként legalább egy ívnyi terjedelemben

Gróf Teleki Sándor, Babarczy Schwartzer Ottó,
Bárczy István dr. és Náray-Szabó Sándor
elnökök közreműködésével szerkesztik:

Nagy László
felelős szerkesztő,

Berkes János, Grósz Gyula dr., Pekár
Károly dr. és Ranschburg Pál dr.
szerkesztő bizottsági tagok.

A kis gyermek lelki életéről.

Felolvasta a kolozsmegyei tanítótestület kolozsvári körének 1908. évi május hó 30-án tartott ülésén:
dr. Genersich Gusztáv, egyetemi m. tanár, gyermekmenhelyi igazgató-főorvos.

— Felhívás a M. Gy. T. érdekében. —

Az orvosi gyakorlatban sűrűn találkozunk oly esetekkel, midőn a tanítók kifogásolják a gyermek magaviseletét az iskolában és hajlandók azt a gyermek helytelenségének, neveltlenségének betudni. Pedig a gyermek nem rossz, hanem beteg.

Lázás és heveny megbetegedéseknél a tanító csakhamar a helyes útra tér, mennyiben a betegség kitörése oly kirívó jelenségekkel jár, hogy azt a laikus is észreveszi; de tudok példákat felhozni más kóros változásokra, különösen azokra, amelyek az idegrendszerre vonatkoznak, hol a tanító nem képes eligazodni és a gyermeket osztályzati és egyéb büntetésekkel sújtja.

A choreaban (vitustáncban) szenvedő gyermekek eleinte még iskolába járnak; kezük már rángatózni kezd és iráskor hibás vonásokat tesz; tárgyakat ejt el és tör össze; végtagjai hadonáznak, folyton nyugtalanok; célszerűtlennek látszó, de mégis akaratlan mozgásokat végeznek; arcukat fintorgatják, amin a szomszéd gyermekek, sőt az egész osztály mulat, a gyermek hangulata megváltozik, siránkozóvá lesz. Mindeme jelenségeket a tanító a saját ismeretei alapján nem méltányolhatja és a gyermek hibájául rója fel, pedig e jelenségek fel nem ismerése az iskolában a bántalom súlyosbodására vezet s kiteszi a tanulótársakat annak, hogy utánzási hajlamuknál fogva eleinte csak csúfolkodnak a beteggel, majd maguk is beleesnek hasonló betegségbe.

Az elmegegye gyermek jellemzéséhez tartozik, hogy testileg piszkos, játékaiban szertelen, társaival szemben mérges természetű és a legidegenebb környezetben, minden tartózkodás nélkül viselkedik, mindent megnéz, megfog, jár-kezel, kérdez, beszél, mikor mások hallgatnak és nem figyel. Ezek a gyermekek néha bizonyos irányban, különösen a számolásban rendkívüli tehetséget árulnak el és azért

az iskolában mint tehetséges, de rossz és fegyelmezetlen tanulók szerepelnek, holott betegek és külön tanítást igényelnek. Egy másik részük szellemileg általában gyenge, de késésüket és elmaradásukat, mely a könnyen bámészkodó és hiszékeny kóros természetén alapszik, kóborlásnak és csavargásnak minősítik.

Legutóbb előfordult, hogy egy ilyen gyermeket, ki gyöngelméjűségénél fogva elbámult minden kitanakaton, utánaszaladt minden kintornásnak és a katanabandát akár a város végéig követte, könyveit elhullatta s emiatt az iskolába rendesen későn érkezett, vagy akár el sem ment, megbuktattak, saját felekezeti iskolájából kitesékelték és anyja előtt javíthatlan rossznak minősítettek úgy hogy az saját maga gyermekének a javító intézetbe való felvételét kérte. Az igazságügyminiszter a gyermeket 11 éves kora miatt és azért, mert bünt nem követett el, nem vette fel a javító intézetbe, hanem utasította a közigazgatási hatóságot, hogy a züllésnek induló gyermeket az állami gyermekmenhelybe utalja. Mi felvettük és megállapítottuk, hogy nem züllött, hanem elmegegye.

Az epilepszia (nyavalyatörés) létezéséről sokszor a szülők sem tudnak, mert nemcsak az fordul elő, hogy az epilepsziás rohamok kizárólag éjjel jelentkeznek és másnap a gyermek bágyadt és korlátozottabb felfogású, hanem különösen kell hangsúlyoznom, hogy léteznek ú. n. epilepsziás egyenértékek, az az oly kóros változások, melyek az epilepsziás rohammal egyenlők, mert az epilepszia legfőbb jellege bennük közös, t. i. az absense, az öntudtathány. Ily gyermekek járhatnak, kelhetnek, cselekszenek, véghez vihetnek rendkívül súlyos beszámítás alá eső dolgokat anélkül, hogy tudnának róluk, hazudozók verekedők és indulatoskodók s mindezekért az iskolában büntetést szenvednek el, holott elnézést érdemelnének és elkülönítést igényelnének.

Igen sok gyermek szenved ú. n. adenoid vegetációban (mirigyos túltengésekben), mely állapotnál a torok felső rész egészen eldugulhat, az orrlégzést akadályozza, a gyermekeket arra kényszeríti, hogy tátott szájjal lélegzeljenek; a fül belső csőnyílásának

eldugulása nehéz hallást eredményez és a rossz légzés az alvást zavarja. Az ilyen gyermek rendszeren álmosan és fáradtan ébred, kimerült; nem figyelhet; tátott szája különben is buta arckifejezést kölcsönöz neki. Az iskolákban mindezekre nem ügyelnek, hanem a gyermekeket ostobáknak és figyelmetlennek minősítik és eszerint járnak el velük szemben.

A felsorolt néhány esetből kitűnik, hogy a tanítók hijjával vannak bizonyos oly orvosi ismereteknek, melyekre a beteg gyermek beteg voltának felismerésére szükségük volna és melyeket a tanítóképzőkben meg lehetne szerezni, ha a közegészségtan előadása közben ilyen dolgokkal is foglalkoznának. A gyógypedagógusok kiképzése már ily irányban halad, de ezek ebbeli kiképzetésüket csak későbbben nyerik.

A tanítók orvosi irányban való kiképzetésének fontosságát már egy hírneves pedagógus is hangsúlyozta, midőn kimondta, hogy a jó tanító ne csak tanító, hanem orvos is legyen. Az ily irányú képzésnek hiányossága mellett a meglevő bajon csak úgy lehetne segíteni, ha tanítók és orvosok között szorosabb érintkezés volna; ezt az érintkezést a szépen megindult *gyermektanulmányozás* szolgáltatja. Érdemes volna a gyermekek tanulmányozásával nekünk is behatóbban foglalkozni. A gyermekekkel való foglalkozás mindenkit, akinek gyermekkel dolga van, nemcsak szórakoztat, de valóban gyönyörködtet is.

Hugo Viktor, a francia hírneves író, mikor a második császárság idejében számkivetésben élt, New-Jersey szigetére került. Egy ízben bátyjával a tengerparton egy kis gyermekkel játszadva oly gyönyörűséget talált a gyermekkel való foglalkozásban, hogy bátyját, ki a tengerparton ülve a tengert bámulta, mind hevesebben és hevesebben arra szólította fel, hogy hagyja abba a tengerbe való bámészkodást és jöjjön a gyermekhez s gyönyörködjék annak lelkében. És midőn bátyja azt felelte, hogy nem haszontalan foglalkozást űz, mikor a tengert bámulja, mert a tenger végtelen, Hugo Viktor azt felelte: *a gyermek lelke is végtelen!*

És valóban a gyermek lelke végtelen. Nem annyira a lelki élet határozatlansága miatt, mint ama igazán eszményi gyönyörűség folytán, mellyel a gyermek lelkének szemlélete jár. Ha belépünk a gyermekszobába, érezzük, hogy a szüle s gyermek közti szeretet szentélyébe léptünk. Érezzük, hogy a legtisztább örömök tanyájában vagyunk, hol sejtve látjuk a jövő csiráit. Minden, mi bennünket körülvesz, saját gyermekkorunk örömeire s bánatára emlékeztet. Egészen elfogulunk! Nemcsak a félig elfelejtett idők hangjait halljuk visszazengeni, hanem újból érdeklődni kezdünk azon régi varázs iránt, melyet annak idején mi magunk terjesztettünk. Érezzük a kisdedek

iránti szeretet hatalmát, beleképzeljük magunkat a naiv felfogás világába, hisszük újból a régi meséket és Arany Lászlóval mondhatjuk: gyermekek lettünk újra — és boldogok. Ez a boldogító érzés magyarázza a szülők önfeláldozását, türelmét gyermekeik iránt és érthetővé teszi, hogy a legkeményebb férfi is ellágyul, ha kedves gyermek bűvös légkörébe jut.

A gyermek kedvességének mindenki a szemlélője, aki vele foglalkozik és mégis mily kevesen írnak róla. Ki-ki úgyszólván csak akkor kezdi a gyermek tanulmányozását, amikor már a tanulmányozás eredményeit alkalmazni kellene. A gyermek iránti szeretet elfogulttá teszi a szülőket, elvakítja éles látásukat és ekközben előfordul, hogy gyermekekben a kedvesség, a szépség, a tökéletesség mintaképeit látják és nem veszik észre, hogy a nemes ágak mellett vadhajtságok is vannak.

A gyermek rossz irányban mesterséges túlzásba kergettetik s végül a szüle, a rossz kertész, saját gyermekeiben kezdi észrevenni a hibákat s örvend, ha más ember faragni kezd azokon a hajtságokon, kinövéseken, melyeket ő engedett elfajulni.

Igy kerül többnyire a gyermek az iskolába és a tanító van hivatva arra, hogy jó kertész szakavatottságával szabadítsa meg a gyermek lelkét mindattól, ami az eddigi nevelésnél helytelen volt.

A gyermek lelki életének ismerete még igen homályos, habár számosan irtak róla. Örvendhetünk, hogy az elsők egyike a mi körünkben való: *Lechner* kolozsvári egyetemi tanár. „*A gyermek szellemi és lelki életéhez*“ című munkája oly alapvető gondolatokat tartalmaz, hogy azokat Önökkel röviden közölnöm kell, midőn a gyermek lelki életének néhány mozzanatáról beszéltünk.

A szülők a gyermek *énjét* rendszeren túlságosan domborítják ki. A gyermeket eleinte csak ú. n. zsigerérzetek irányítják, melyek alapján itél meg mindent és eközben sokszor *téves eszmékhez* jut.

Énjének s önerejének túlbecsülése *nagysági téveszmékhez* vezet és mindez tetteiben, beszédjében vagy akárcsak magatartásában nyilvánul. Az elkényeztetett gyermeket, ki eddig a világ központjaként érezte magát, csalódások kezdik érni, kellemetlen benyomások zavarják eddigi nyugalmit és bekövetkezik az eddigi boldogságból való kiábrándulás. Csalódásai okairól hamis következtetéseket von le, hibáit önmagában keresi. Úgy véli és úgy érzi, hogy szülei már nem szeretik, hogy tanítója igazságtalanul bánik vele, mert hiszen eddig mind csak azt hallotta magáról, hogy ő milyen tökéletes, milyen jó. Ez a hangulat sokszor valóságos *üldöztetési téveszmékhez* vezet.

Az a gyermek, ki 4 éves koráig nem ismert félelmet, kezd gyáva lenni, holott testi ereje épen

ilyenkor erős gyarapodásnak indul. Azelőtt alig lehetett a vágató lovak elől kimenteni, ő csak kacagott a szülők kétségbeesésén, most félni kezd, ha a szobából hallja a szekér zörgését. A kis gyermek minden állatot megfog, megcibál, sőt elkinoz, később fél minden bogártól és visítva menekül azon kutya elől, mellyel régebben szembeszállott.

Igen érdekes sok gyermeknél az az észlelés, hogy ugyanazt a dolgot számtalanszor elmondják, egyforma játékokkal hosszú időn keresztül elmulatnak, akaratauk is huzamos ideig megmarad egy gondolatnál és eközben bizonyos *kényszereszmék* uralma alá kerülnek, melyek alól nem tudnak szabadulni.

Kényszereszméik őket bizonyos *kényszermozgásokra* készítetik, melyek hatása alatt pl. mindent megfognak, vagy mindent eltörnek, arcukat hosszú időn keresztül fintorgatják, vagy nyelvüket vég nélkül öltögetik. A kényszereszmék a *kényszereszkövek* kufforrásai. Ide tartozik a *gyűjtési kényszereszkövés*. Mindent összegyűjtenek, ami csak kezük ügyébe akad. Kényszereszkövés *az utánzási kényszer* is, amely őket annyiszor bajba sodorja; mindenkit utánoznak, még a tanítókat is, szüleiket is.

Kényszerérzések s kényszerérzelmek is fejlődnek, sőt valóságos *érzéki csaldódások*. Hányszor látjuk, hogy a gyermek, ha leesik, nem sír fel, ha a fájdalomérzést bele nem beszéljük. Az exaltált gyermek kényszerérzelmé alapján a legkomolyabb helyzetekben is kicsapongóan víg marad és sokszor zavarja a közhangulatot. A gyermekek nem szeretik a kész játékokat és sokszor egy darab fával úgy játszanak el, mintha az babájuk volna. Fiúk egy széken ülve lóháton képzelik magukat.

Mindezekről a jelenségekről úgy a szülőknek, mint a tanulóknak tudomással kellene bírniok, mert csak úgy lehetséges, hogy a szülők a gyermekek elfajulását megakadályozni és a tanítók az eltévelygéseket helyrehozni képesek legyenek. Tudniok kell, hogy a gyermeket távol kell tartani a kellemetlen zsigerezetektől, mert csak úgy leszünk képesek a téveszmék keletkezését megakadályozni. A nagysági téveszmék rendszeren maguktól múlnak el, ne törjük le azokat erőszakosan, de irányítsuk azokat. Nagyon fontos, hogy az üldöztetési téveszméket gyöngéd és szeretetteljes neveléssel módosítsuk. A kényszereszmék ellen legjobb módszer a figyelem elvonása, az ingertárgyak kikutatása és eltávolítása és új kellemesebb és helyesebb zsigerek beiktatása. Kényszermozgásoknál legcélszerűbb azokat észre nem venni; ha túlságosan figyelünk rájuk, csak belerögzítjük azokat az akaratokodó gyermekbe. Meg kell tanítani a gyermekeket arra, mi a helyes jó cselekvés és a gyermek maga is örömet talál abban, ha jól viselte magát. A gyűjtéseknél már nagyon korán meg kell tanítani a gyermeket az enyém és tied fogalmára;

ha megengedjük, hogy minden cél és haszon nélkül gyűjtsön, ha nem bánjuk, hogy onnét is gyűjt, honnét nem szabad, akkor esetleg tolvajt nevelünk belőle s kiirtjuk belőle az enyém és tied fogalmának öntudatát.

Örömmel kell konstatálnom, hogy a gyermek lelki elfajulása ellen az óvodák és iskolák a helyes irányban haladnak. A tanítókat a *gyermekek iránti szeretet* teszi elnézővé és okossá. A neveléstan második fontos vezérelve a gyermekek hasznos, okos és testi és szellemi erejüket túl nem haladó *foglalkoztatása* a legjobb eszköz kényszereszmék s kényszermozgások keletkezése ellen. A jó tanító felkölti a gyermekek figyelmét, foglalkoztatja az összes növendékeket és figyelmük lekötése által képes a fegyelmet büntetés félelme nélkül is fenntartani.

A nevelésnél fontos az *ambició felköltése* és az *önéret érintetlen hagyása*. A számárpádok ma már kimentek a divatból, a rossz vagy gyenge tanulókat ma már nem ültetik az utolsó padokba, hanem ellenkezőleg jó elül ültetik, hogy szem előtt legyenek s figyelmük nagyobb felköltése mellett leszögezve több tanítást kapjanak.

Iskoláink ma már nem csak *ideális eszméket* képesek a kis gyermekekbe beültetni, nemcsak az emberszeretet, az önzetlenség, a hazaszeretet csiráit oltják be, hanem a gyermekeket *hasznos házi, gazdasági és művészeti irányba* tudják terelni. Segítő eszközökül a *játékot*, a *zenét* használják, melyek nemcsak kellemes érzéseket keltenek a gyermekekben, hanem a lankadó figyelmet is felfrissíteni képesek.

Hivatalos állásom abba a helyzetbe juttatott, hogy a gyermekek gyógyításán kívül azok nevelésével is foglalkozzam. Kötelességem egy egész légió gyermeknek testi, szellemi és nevelési ügyét irányítani, hogy belőlük Magyarország hazafias, vallásos, erkölcsös, munkás és hasznos polgárai váljanak.

Ezen kötelességemet nemcsak hivatalosan, hanem hivatásosan teljesítem s minden törekvésem odairányul, hogy a reám bízott feladatot minél jobban végezzem el. Feladatom nehéz, mert előképzettségem sok tekintetben s főleg a nevelés terén hiányos. Érthető tehát, hogy azokkal való érintkezést keressem, kik a nevelés terén tapasztaltak és engem irányítani, segíteni képesek. Tegyük lehetővé abbéli óhajomat, hogy belőlem: az orvosból legalább tűrhető tanító is váljék. Remélem, hogy a megindult gyermektanulmányozás révén céloimat Önök segítségével el is érem. *Fogjunk össze s szólítsuk életre itt Kolozsvárt a gyermektanulmányozó társaságot!*

A gyermek erkölcsi érzésének fejlődéséről.*)

Irta: **Donner Lajos**, felsőbb leányiskolai igazgató Békéscsabán.

Mihelyt az első ösztönszerű mozgásokon túl van a gyermek, érzetektől álló ingereinek érzéki képekké való összeolvadásával együtt megindul a szokások kiválása is, mert ezt hozza magával a szerves szövetekben érvényesülő gyakorlás törvénye. A mozgások indító oka rendszerint az ingerek keltette kellemes vagy kellemetlen érzés, mint a velünk született önfenntartó törekvés nyilvánulása. Ez érzéssel visszahúzó vagy előrenyomuló mozgások, melyekben félig okokat, félig következményeket kell látnunk, kibonyolíthatatlan egységet alkotnak; de a csatlakozó érzéki képek lassanként kezdik megjelölni a célját ama törekvésnek, mely a gyermek jólétének biztosítására irányul s ösztön-, majd egyszerű akaratcselekvényeket szerveznek.

Az érzéki képeket előidéző benyomások közül főleg azok emelkednek nagy jelentőségre, melyek a gyermekkel érintkező személyektől erednek; összeolvadnak azokkal a gyermek egyéb érzetei is, pl. melyek a tápláléktól, ruhától, levegőtől, fénytől stb. erednek. Azon képzetek között, melyek szerint a mozgásokat előidéző érzések elkülönülnek, így csakhamar azok válnak legerősebbekké, amelyeket a gyermek saját magáról s ápolója személyéről alkot, mert ezek kifejlésük közben élénk kölcsönhatásban állanak s egymást gazdagítják. Ezen két képzet határozottabbá teszi az érdeklődést mindaz iránt, aminek rájuk vonatkozása van, azaz életre kelti az önszeretetet és az együttérzést, a főindító okokat abban, amit a gyermek tesz. E két érzés antagonizmusa egyenlítődik ki folyton, mégis többnyire vagy az egyiknek, vagy a másiknak tulsúlyával, újabb és újabb szokásoknak a meglévőkhöz való sorakozásában vagy a régiebbek helyébe való lépésében. Hogy ez a kiegyenlítődés szerencsésen menjen végbe, az egyrészt a gyermek kedvező dispozicióitól függ, másrészt azoktól, akik szükségképen hatnak rá, legyen az szülő, ápoló, nevelő vagy társadalom. De ezek hatása csak akkor van biztosítva, ha a gyermek állandóbb, érzületet fönntartó cselekvési módjainak kiképződésében az együttérzésnek az önszeretet fölött való uralmát tudják biztosítani, ennek nem elnyomásával, hanem amannak szolgálatába való állításával. Így alakul meg az erkölcsi érzés.

Azon jelenségek, amelyek az ösztönszerű, majd az önkényes cselekvés fokán vonatkozással bírnak a

gyermek erkölcsi érzésére, számosak; a következőkben csak a legfontosabbakat érintjük.

I.

A gyermek kezdetben szerfölött sugalmazható, mert tudata szűkkörű és szegény. Teljesen betölti azt a lelki képlet, mely a benyomások folytán benne keletkezik s annak érzelmi velejárója olyan élénk, hogy rögtön mozgást vált ki. Az anya haragos arcától a gyermeké síróvá válik, mert a meglepődés, hogy ne mondjuk megijedés nyomán, mely benne támad, félelmet lát; az anya kedveskedő hangja ismétlődik a gyermek gögicsilésében, mosolya visszatükröződik szemében. A szuggerált kifejező mozgások révén a vonzódásnak és függésnek érzése elválhatatlanul összeszövetkezik a gyermek fölé hajló arc látványával, a simogató vagy erélyes kéz keltette érzettel. Azok az élettani sugalmazások, melyek szükségletei kielégítése közben érik, mind sociális érzése létrehozásán munkálkodnak. Pl. csak az tudja a gyermeket könnyen elaltatni, aki szokta. Bármily pontosan utánozza valaki a dajkát, a gyermek észreveszi és nyugtalanodik. Látszólag az altatással együttjáró saját lelki folyamatának mozzanataihoz, azoknak associatiofüzete sorrendjéhez ragaszkodik — a szokás ereje már ezen a fokon is nyilvánul, — de hogy azok között a rendes altató személyéhez fűződők a döntők, mutatja az, hogy már az 5-ik hónapban az alvás beáll, mihelyt az a gyermeket kezébe veszi. A gyermek tehát ragaszkodik a megszokott személyhez. Ennek képzetére, mely az elalvás psychosisának csak egyik része származik át az egésznek befolyása s egy olynemű eltolódás megy végbe, amilyent a nyelv életében a szavak jelentésváltozásában észlelhetünk. A milyen kellemes volt a gyermekeknek az elalvás, olyan kedvessé lesz az altató személy. Képzete a személyiségről, melybe így belevetítette a maga lelki állapotát s az avval járó együttérzés, melyet némi félelem élénkít, egyszerre kezd testet ölteni. S mindakettőnek sajátosságát érdekesen világítja meg, hogy a 7-ik hónapban a dajka egy szava is elégséges ugyan az alvás szuggerálására, de ha a gyermek izgatott, a sugalmazást az arc szigorú kifejezése kíséri. A gyermek viselkedése ilyenkor hasonlít már némileg az engedelmeskedésre.

A szükségnek és a kielégültségnek autopathikus érzése sokszor ismétlődvén, magvává lesz azon tapasztalatoknak, melyeket a gyermek időközben a maga személyéről szerez. Kevesebb hatással vannak ez irányban szokásai, mert azok, mint a fentebbi példában láttuk, változnak s összefüggésük létrejövele is gátolva van, mert a gyermekkel bántó, nem mindig egyforma személy képzetével egybeolvadnak. De a gyermeknek fölmerülő, az ápoló akaratával való elkerülhetetlen összeütközései gondoskodnak róla,

*) I. M. Baldwin: Die Entwicklung des Geistes beim Kinde u. bei der Rasse. — Dr. I. Sully, Untersuchungen über die Kindheit. — W. Wundt, Ethik.

hogy az én érzése is erősödjék. Elveszik a gyermektől, mikor túlterhelni készül magát, szopós üvegét, korlátozzák mozgási vágyát, féltékenynyé teszik más gyermek megölelésével stb. s erőt vesz rajta a harag, a düh. Bár az rendszeren rövid ideig tart, nagyban hozzájárul abbéli tapasztalatához, hogy külön erőközpont. Ez a tehetetlennek látszó apró lény is elég erélyt tud kifejteni arra, hogy az ápolás vegye számba természetét s az ő módjához igazodjék. Még nagyobb mértékben éleszti az én érzését a fájdalom, amit abból következtethetünk, hogy legrégebb emlékezéseinket többnyire az vési lelkünkbe.

Mindamellet az alany-tárgy egysége állapotának e korában a gyermekben a nagyok személyével összefüggő, a tőlük eredő képletek és a hozzájuk csatlakozó érzések foglalják el a legnagyobb tért, a gyermek magatartása többnyire azokat tükrözteti vissza. Mozgásaiban ösztönszerűleg azokhoz alkalmazkodik s csak annyiban nem történik ez, amennyiben új szükségletei támadnak, új indulatokkal. Ösztönök subcorticalis versenyének megindításával lehet e fokon nevelőleg hatni rá, hogy az indítóokok harca később nyomokat találhasson, melyekre támaszkodhassék. Szép példa erre Baldwin leányának, H.-nak esete. 8 hónapos korában anyja arcát, mihelyt közelébe jutott, megkarmolta, később másokét is. Atyja ilyenkor, le akarván erről szoktatni, újjára ütött. Egy darabig semmi hatás sem mutatkozott, de később rendszeren csak egyszer karmolt s utána elkomolyodott, majd sírni kezdett, még később büntetését megelőzve jelentkezett ez a hatás, végre föl hagyott a rossz szokással, illetőleg, mivel időközben a másik kezét az anya arcának simogatására kapatták, ez a reakció váltotta fel a régit. A kellemes, bár antisocialis hatású ingert a büntetéssel járó kellemetlen először elhomályosította, aztán elnyomta, hogy egy socialis hatású kellemesnek adjon helyett, nemcsak lelkében, de ösztönszerű visszahatásában is. Az első év tehát éppen úgy összeköti az én érzésének kezdetével a korlátozottságét, mint a mással való együttérzést halk félelemmel. Szuggesztibilitása e tekintetben alap, melyen a *tekintély elismerése* épülhet fel a következő fokon.

A gyermeknek ez a sajátsága a sugalmazások egy másik csoportjával, amelyek későbbiek, az én képzetét s az avval összefüggő önszeretetet nagyobb mértékben fejleszti. Ez a csoport a *képzleti utánzásokot* foglalja magában, amelyeket a gyermek kezdeményez, vagyis amelyekre ő bukkan rá magától, körülbelül a 4-ik hónaptól a 9-dikig terjedő időben először. A szuggesztiók befogadása uralkodó hajlammá válik a gyermekben, amely képzeleinek szaporodása, sőt appercepciójának jelentkezése ellenére is megtartja erejét, amidőn is a tevékenységi ösztön önkénytelenül a nagyok példájára veti magát. Az utánzó

játékban a súlypont ugyan a képzetek kialakításán nyugszik s úgy látszik, inkább az esztetikai érzéseket táplálja, de vannak erkölcsi vonatkozásai is s annyiban nagyon fontosak, hogy az én és a te képzet megalakulását nagyban előmozdítják s azokkal együtt az önszeretetet és az együttérzés teljes kibontakozását, sőt a szabály mivoltának intuitív megismerését és ösztöncselekvényeknek indító okok számbavételévé végbemenő cselekvényekké válását.

Az utánzásnak e nemű jelentőségét Baldwin így jellemzi: (18 l.) „Négy fázis különböztethető meg abban a tapasztalatban, melyre a gyermek magán kívül levő személyekről szert tesz s mind arra a korra következnek, melyben csak az élvezet- és gyötrődés-érzések határoznak meg mindent. Először a személyek egyszerűen tárgyak, anyagi valamik, melyeket észre kell venni, főleg képek, melyek erősen előtérbe nyomulnak stb. Aztán a személyek nagyon sajátos tárgyak, nagyon érdekesek, tevékenyek, önkényesek, a kellemes és kellemetlen érzelmek szempontjából fontosak. Ha ezeket a tárgyakat felfogottaknak gondoljuk, megfelelő térbeli elhelyezéssel, kivetítve s kintlevőknek gondolva, akkor ezeket az objektumokat projektumoknak lehet nevezni, a személyeket személyes projektumoknak. Vannak bizonyos sajátságai, amelyekről a gyermek később megtudja, hogy a személyiség attribútumai. Végre magáról, mint alanyról a gyermeknek az ő saját cselekvényei adnak fölvilágosítást, ezek belőle indulnak ki s *főleg mint utánzások*, a projektív környezet ingerére való visszahatásképpen; ezeknek központja saját szervezete, tere saját tudata. És ez a magáról való belátás átszarmazik más személyekre, úgy hogy azok is szubjektumokként jelentkeznek és a gyermekre nézve ejektumokká, azaz társakká lesznek.“

E szavaknak igazsága a babajátékokban tűnik ki leginkább, amelyek azonkívül a szabály jelentőségének a gyermek fölfogásában való növekedését is megvilágítják. A játszó gyermek a babájával szemben is olyan szeretettel, gyöngédséggel teljes, de olyan rendtartó, mert hatalmát érző is, mint amilyen szülője volt ő iránta; de ugyancsak a babájában magát is érzi s mindent, amit másoktól ő maga el szokott várni, követeli annak számára is, akit sokszor úgy öltöztet, nevez stb., mint ahogy őt szokták. Az együttérzés, az önszeretet e váltakozása nem kevésbé jellemző, mint a bánásmódban a szokásszentesítette eljárásokhoz való ragaszkodás. Erkölcsi érzéseknek látszanak ezek anélkül, hogy azok volnának; mégis rájuk előkészítenek, amennyiben, ha az érzés szabadul fel az én alól, az akarattal ugyanaz könnyebben fog megtörténni: az esztetikai érzés erkölcsnemesítő is. A kiinduló pont az összes utánzó játékokban a felnőttek személyének és cselekvésének látványa, de ahová a gyermek érkezik, amikor megnyugszik, az

a fokozott én-nek a tudata, amelyet különösen a tartós utánczás erőfeszítése nyomósít és szinte a választó akarat küszöbéig visz. És ennek rendelődik alá a benyomás. A passzív szuggesztibilitás állapotával összehasonlítva ez fordított irányú. Itt is van eltolódás, csak hogy az én képzetének s az önszeretnek a javára. De azért, bár csak képzeleti álláspontja van a gyermeknek, kötve találja magát a felnőttekhez; ezt jelenti épen az, hogy pl. a kocsikázó játékokban nemcsak kocsis, de fölvaltva lovacska is. Hol az etikai felfogástól, hol a realitás tudatától van áthatva. Az átmenetnek vehető az önszeretet és az együttérzés szembehelyezkedésére, melyből az erkölcsi érzésnek kell kifejlődnie. Baldwin szerint (318 l.): „Erkölcsi érzés nyilván az akarat cselekményeivel kapcsolatosan fejlődik ki . . . Az önkénytes tevékenység érzékének körén belül megoszlás történik . . . Másnak szuggesztíója összeütközhetik az én vágyaimmal s vágyaim összeütközhetnek saját pillanatnyi együttérzésemmel. Egy én, úgyszólván, egy másik énré akad. Az alkalmazkodás, az utánczás énjé az, amelyik tanúl, összeütközik a szokás, a jellem énjével, avval, amely uralkodni akar. Másnak a példája hatalmassá vált bennem, nem azért, mert elvontan jó vagy rossz, hanem mivel saját én-emnek része, amennyiben azzá, ami vagyok, részben másokkal való együttérzésem, mások utánczása által lettem. Így másoknak parancsai motorikus viselkedésben különbséget idéznek elő, a közt, ami bennem társas alkalmazkodó, bizonyos értelemben nyilvános, s a közt, ami aránylag csak az enyim, magán én-em.“

Ennek a két énré a vetélkedését sok játékban megfigyelhetjük, pl. a fiúk katonásdjában, mert a tréfából vajmi gyakran verekedés támad. A játszókat nagyon is magasra emeli a hatalomérzés, akad, aki a többi fölött akar érvényesülni, de olyan is, aki ura marad magának s erkölcsi érzés szempontjából a saját én-nek a korlátozása, a szociális én alá való rendelése bizonyára értékes föltétel a magasabb fejlődésre. A gyermek vágyai után indul, de már korlátot is érez, ha csak a maga megszokásában is, együttérez a felnőttel, de nagy véleménnyel félve tekint rá, mint mintaképére: úgy specializálódott önszeretete és együttérzése, hogy természetszerű fejlődéssel kell az erkölcsi érzésre vezetniök.

II.

Nemcsak képzeleti játékaiban utánoz a gyermek felnőtteket, a legtöbbet abból, amit *illemnek* mondunk, ezen az úton sajátítja el a gyermek spontán, észrevétlenül. Egyik legérdekesebb vonása a kis gyermeknek a szertartásosság; már fentebb érintettük erre való hajlamát. Ha a képzeleti játékban a primitív népek mithológiai felfogását tükrözteti, úgy a külsőségekre, szinte azt mondhatnók, rítusra fordított nagy

figyelmében e népeknek azt az állapotát tünteti fel, amikor a szokás (Sitte) foglalja össze az életrendi, vallási, erkölcsi, jogi stb. szabályokat egy keretbe. E téren a gyermek nagyon fogékony a nem keregett, többnyire talált szuggesztíók behatására. Amellett, hogy tevékenységi vágyát szintén kielégíti, vonzó neki különösen az, hogy az illemcselekmény rokon bizonyos szempontból a képzeleti játékkal s azonkívül nagyzási hajlamának bizonyos tekintély színével hízeleg. Bármit érez, a köszönésnek, meghajlásnak, kérésnek stb. udvariasnak kell lennie, tehát ez is csak látszat, avval a különbséggel, hogy magára, másokra becsülés háramlik belőle. Jó gyermek az ő hite szerint az, aki ebből kitünik. A kötött képzetsorokhoz való vonzódáson kívül tán ez is hozzájárul, hogy illemben bizonyos pedantériára hajlik, öreges, fontoskodó. Ezért ügyességének elismerése, a gyakorolt jelbeszédhez is közelálló értékesíthetése, nem csoda, ha nagy meglepődéssel tölti el, hiszen alig hogy beletanult a különböző mozgásnemekbe. És így, bár a társas formák úgy eredet, mint jelentőség szerint a környezettel való együttérzésre vallanak, bennük az önszeretet avval egyenrangú, ha nem kiemelkedőbb tényezőként szerepel.

Nem könnyítjük meg mindig a gyermek munkáját útasításokkal, mégis újabb, meg újabb elsajátításokkal lep meg bennünket e téren. Mivel a személy képzelete a bizonytalanság elemeit foglalja magában s annál nagyobb mértékben, mennél jobban gazdagodik, környezete egyéneinek szemléletébe elmerülni kénytelen és sokszor saját belátása vagy szeszélye dönti el, miben igyekezzék hozzájuk hasonlóan viselkedni. Valami meggondolásképe, a már említett, tudat küszöbe alatti szuggesztíók harcának analógiája jelentkezik, mely azonban már spontán, tudatosabb s azt az érzést keltheti föl benne, hogy amiben sikert ért el, abban neki magának is van része. A tudatosság fokozódására vall az is, hogy viselkedésében a vele érintkező személyek sajátosságaihoz alkalmazkodik: az apával szemben más, mint mikor anyjával érintkezik; idegenekkel szemben is, ha kezdetleges féltelmét legyőzte, külön mód szerint helyezkedik megfelelő viszonyba. De épp ebből látjuk, hogy itt nincsen az akaratnak igazi formálásáról szó. Társas érzés szülte futólagos megszokásokkal van itt dolgunk, melyek nem sokáig tarthatják fenn magukat, mert nem létérdekekből folyó küzdelem eredményei. Hogy erkölcsi tartalmú megszokásokká válhatnak, arra nincs bennük elég páthosz.

A személyi képzet elemeinek ingadozása ellentétbe is hozza a gyermeket a nagyokkal, hasonlóképpen nagy mozgékonyasága, impulzivitása s az utánczó, játékban megszokott szabadságérzete. S összeütközésekre szüksége van. Nem ahhoz ragaszkodik legjobban, aki legenyhébben bánik vele. Az ilyenek a

társaságában kevés neki az élet. Abban a nagy örömben, mely szigorú apától vagy anyától való rövidebb-hosszabb távollét után a találkozáskor elárad lelkén, benne van ennek ösztönszerű érzése. Pedig a szülői tekintély parancsokkal lép eléje, mely szokott ösztöncselekvénye egyes indító oka mellé egy másikat, lehet, hogy ellenkezőt állít, olyant, mely eleven érint benne. A gyermek ebben az iskolában veti alá lassanként saját akarátát, értékes és jogos elemeinek fönntartásával a magasabb akaratnak. Lelkében ekkor helyezkedik a kettő az erkölcsi normáknak megfelelő viszonyba. S nagyon fontos, hogy feladatát megértő szülőre, nevelőre összpontosítsa személyképzetéhez kapcsolódó *vonzalmát* és *félelmét*. Eddig váltakozó hangulatokként támadnak lelkében anélkül, hogy egymást áthatották volna, mint a hívő görög Zeusban egyszer az emberek kegyes oltalmazóját, másszor félelmesen büntető bíróját látta. A két érzésnek a *tiszteletbe* kell átolvadnia s szokott is, mennél jobban nő a gyermek. Mint a nép egy bizonyos műveltségi fokon, a gyermek is urát, kormányzót kíván maga fölé. Az erkölcsi szokásnak alakulása közben szüksége van segítségre, mert folytonos változásokon, módosulásokon kell keresztüliesnie, mialatt a gyermek belátásának hiányát csak a szülői, nevelői tekintély helyettesítheti.

Hisz természetszerűleg is utalva van a nevelő tekintélyére, mert egyénisége minden tekintetben a szülőként képződik. Mivel ez így van, azért áll elő szüksége, lehetősége annak, hogy az állandósuló szokások altruisztikus érzések túlnyomó befolyása alá kerüljenek, hogy azon cselekvéseknek, melyekben nyilvánulnak, a súlypontja a gyermekén kívül, mondjuk az ő *szociális én*-jében helyezkedjék el. Az engedelmisséget követelő s azt létrehozó szülő, amikor ebben a szociális én-ben élő tényezővé válik, a gyermek erkölcsi érzése fejlődésének folyamatában a döntő jelentőségű fordulatot eszközli, amely csak úgy üthet ki jól, ha ő maga is együttérez a gyermekkel, de egyúttal fölötte is áll, erejéhez kevésbé szabottat nem kíván tőle, de játékeszközéül sem alacsonyul le, a vele való összeütközéseket mesterségesen nem szaporítja, de nem is kerüli. Mert azoknak elő kell fordulniok, nélkülök nincsen emelkedés. Mennél erőteljesebb, épebb a gyermek, annál bizonyosabban is ad rájuk alkalmat. Impulzív heve s az abból fakadó túlzások okvetlenül kihívják a beavatkozást. Mivel lelkében folyton érzelmek hullámzanak s azokat folytonos ismétlődéseinek fogva a ritmus halmozó ereje indulatokká fokozza, azért korlátok közé kell szorítani, tilalmakkal sújtani. Csak bizonyos helyen, időben, módon szabad ezt és azt tennie, nem akármikor ehetik, játszhatik, nem akárhogyan, de teljesen azért nincsen eltiltva ezektől.

Az ő természetétől folyó rend avval, melyet a

szülő akarata képvisel, nincs kiegyezhetetlen ellentmondásban. Miért is követelik tőle, hogy ezt elébe helyezze annak, mikor nem esik neki olyan jól? Miért kívánják olyan következetesen? Miért készek kényszeríteni, sőt büntetni, ha ellenkezik? E kérdésekkel indul meg a cselekedetek motivumainak érzés-és képzetbeli alkatrészei fölött a mindig mélyebbre ható töprengés, mely az ösztönt lassanként tudatos akarattá változtatja. A gyermeknek az a hajlama hogy a nehézségeket keresi, a külső mozgások teréről a belső elhatározások mezejére szorítva gátló erővé edződik s a cselekedetek belső értékéről való fogalom részint a szülői tekintélynek rájuk ruházásától, részint az általuk követelt erőmegfeszítéstől élesztve megalakul.

A normális gyermek többször engedelmeskedik, mint nem. Utóbbi esetben, melynél a kényszer s a természetes és mesterséges következményekkel való büntetés van helyén, a félelem motivumának hatássossága ugyan növekedik, de avval az erkölcsi érzés kevesebbet nyer. Fontosabb e tekintetben az, *hogyan* engedelmeskedik a gyermek, mert ebben tükröződik legjobban az erkölcsi ujjászületésnek különböző fázisa. Amely gyermeknél az értelmi mozgékonyosság, az alkalmazkodni tudás nagy, annál fordul elő legtöbbször kísérlet a felsőbb parancs kijátszására. A gyermeknek az ő játékvilága fekszik legjobban szíven; amit ott kell tennie, az mindenek fölött való, nézete szerint. Ezt szegzi ellenébe a parancsnak, vagy végrehajtását — a kötelezettség vonását letörölve róla — játékra fordítja.

Nem rosszabb ilyenkor, mintha valamit tisztán csak azért tesz meg, hogy másnak kedvében járjon. Ebben az indító ok jó, de a tett közönyös, erkölcsileg értéktelen, abban megfordítva. Tiltjuk a gyermeknek, hogy az ételből többet is kérjen, de célzással mégis elárulja kívánságát. Csak a nyílt ellenségeskedéstől tartózkodik, de lélekben nem azonosul a felsőbb akaratral, melyet az önzés sugallatára szükkörűen fog fel.

Sokszor a szokást, az igazságot állítja szembe a tekintélyvel, a részlegesnek tekintélyével igyekszik gyöngíteni a föltéltent, különösen, ha olyant tesz, amit mások körülötte megengednek maguknak s aminek nagy rá a szuggesztív hatása, vagy ha önszeretetből eredő illuziójában egyenlőnek érzi magát a nagyokkal, hogy valaminek megtagadása miatt sértve érezhesse magát.

Hizeleg, szeretetet és tiszteletet tettet, hogy hasznát lássa. E ravaszkodás természetes a gyermeknél, mert gyöngé s azt ellenállhatatlanul vonzza a képmutatás sikeres fegyvere. A hazudásra, a titkolásra is azért kap olyan könnyen a gyermek. Első gondolata mindig, hogy védje magát minden áron s az megvesztegeti helyes ítéletét az eszközökről és

módookról. Ilyenkor tűnik föl viselkedése a legrosszabb színben, mert a szülői akaratral való megalkuvás lehetőségét is kizárja.

Szeret viszont egészen a szülői akarat álláspontjára helyezkedni, de csak hogy erkölcsbíró lehessen s azt, belecsempészve a maga önzését, magára nézve ugyan nem ismeri el, de másokra annál kíméletlenebbül alkalmazza, hogy hatalomérzését kielégítse.

Néha, ha szót fogad, legalább a részletekben érvényesíti egyéni tetszését, vagy tüntetőleg végzi a meghagyottat, túlhajtásával árulva el őszinteségének hiányát.

Mindabban, amit így felsoroltunk, az indító ok, cél és eszköz erkölcsi szempontból kívánt összhangja vajudik, de nem tud létrejönni egészen, — s a gyermek dialektikája az akadályok kieszelésében valóban bámulatos. Az erkölcsi érzés létrehozatalában megvan annak az ő viszonylagos értéke, amennyiben a szabad — nem szabad kérdését folyton fölszínen tartja s megoldásának fontosságát növeli. De ha a gyermeket agyonkormányozzák s az ellenkező szuggesztiókra való hajlamát nagyra növesztik, a jóhiszeműség könnyen eltűnhetik ilyenfajta kísérleteiből, összeegyeztetni a maga akaratát a felsőbbel s ez valóban végzetessé válhat gyöngé erkölcsiségére, semhogy ambiciójává fajuljon benne az ilyen fajta engedelmesség, melyben nincsen köszönet.

Az utólagos bírálat igen hatásos lehet, s ha a gyermekkel magával végeztetjük, az előzetesnél gyümölcsözőbbé válhat. Midőn az ösztön kielégült s az indulat elillant, a tett utólagos, elfogulatlanabb, tárgyilagossabb, általa végzett jellemzése igen kedvező körülmények közt létesíthet bizonyos megállapodásokat, úgy hogy olyanokká lesznek, a minők rendszerint a hipnotizált egyének, akik a mesterséges álmukban kapott rendeletet később éber állapotban, öntudatlanul végrehajtják. Az eszméltetés tárgyilagossága a cselekvésnek azon rugóit, melyek a társadalmi én-ben rejlenek, erősebbé teheti, mint amilyenek a magán én-ben működők, mert okvetlenül ki fog tűnni, hogy a társadalmi én-nek több a következetessége, rendszere, szóval több van benne a szokásszerűnek tekintélyéből, s a gyermek, ki az utóbbinak értékelésére finom érzéssel bír, a jövőre nézve irányadónak fogja elismerni.

A gyermekre nézve az engedelmesség nehéz; de éppen ez a körülmény az, hogy fáradságába kerül, teszi az erkölcsi képzésben központi jelentőségűvé. Mint ahogy a képzőművészet keletkezésénél a nehezen kezelhető anyag, pl. a kő az alakító munkást a nagyobb erőfeszítéssel a nagyobb gondosságra bírja s így a célszerű mellett a tetszetősre is ügyelni tanítja, s amint ez az utóbbi szempont lassanként háttérbe szorítja az első, úgy hogy az idealizáló

erők kezdenek működni s önálló értékkel ruházzák fel azt, minek eleinte csak hasznosnak kellett lenni, — úgy a gyermek cselekedete is, mikor végrehajtása nagyobb, s evvel változatosabb lelki energiák befektetésére kényszerít ennek arányában válik saját becséssel bíróvá. Szemmel látható az indító okok átlényegülése, új szellemi potenciának a heterogónia törvénye szerint való megszületése, mikor a gyermek kedvetlenül fog ahhoz, amit ráparancsolnak, de mennél tovább halad a megkezdett föladat megoldásában, annál jobban belemelegedik, úgy, hogy összeforr vele, benne él. Nincs már akkor arról szó, melyik akarat dolgozik benne, a szülői, vagy egyéni. Mind a kettő! Az első mint kezdeményező, irányadó, a második felmagasztalódásánál fogva S vajjon az önszeretet, vagy pedig az együttérzés-e a rugók, — ezek is áthatották egymást, emez, mert benne van az egyénnek a tárgygyal való azonosulásában, amaz, mert a legnagyobb élvezet, az alkotásból származó, emeli.

„A kis Zsófiának nagy hajlama volt a hirtelen haragra. Teljes erővel rajta volt, hogy anyját kielégítse s azért a legkisebb szigorúság részéről kihozta sodrából. Anyja arra az időre, míg munkáit végezte, külön szobába utasította, mert nem tudott rossz szokásával fölhagyni. A lány kérte, hogy engedjen neki még egy kis időt s kapott is nyolc napi haladékot. Gondolhatják, mily hálával, mennyi ígérettel vette tudomásul — mondja Mme Guizot, kitől e sorokat Perez idézi, — mennyi okos tanácsal láttam el, mily készséggel hallgatta meg, a javulás gondolatától mennyire fölindulva mondott jó éjszakát! Másnap elhatározását ugyan nem felejtette el, de fölbuzdulása lecsillapodván, a szokás nyerte vissza uralmát. Mindjárt első izben, hogy a leckefölmondás próbája nem sikerült neki, haragosan kapta föl a könyvet, ami mindig megszokta előzni indulatának kitörését. Lefogtam s szeliden azt mondtam neki: Gyermekem ne kezdj bele, most tartsd magadat, emlékezzél a tegnapiakra, fogadásodat csak úgy tarthatod meg, ülj le ide mellém s szó nélkül kezdj újra! Izgatottan, de uralkodva magán, megtette. Két perc múlva kezemre hajolt s megcsókolván, azt monda: Mamám, már nem haragszom! Győzelmét gyöngéd öleléssel jutalmaztam. Aznap, valahányszor visszaesés fenyegette, elég volt reggeli sikerére figyelmeztetnem, s mindannyiszor kissé erőltetett, de őszinte mosoly adta tudtomra, hogy ha az ellenség nem is vonul még vissza, de legalább folytatja vele a küzdelmet. Azóta kisebb-nagyobb sikerrel kudarc nélkül tartóztatta magát s reményt nyújtottam neki, hogy nyolc nap elteltével megnyújtom próbaidejét. Tegnapelőtt, amikor Zsófi betöltötte 8-ik évét, fölhasználtam az alkalmat annak kijelentésére, hogy a pontosság érdekében egy újabb rendeletet szándékozom életbeléptetni. Figyelmeztetlek, mondom neki, nehogy megint

harag legyen belőle. Mosolygott s úgy látszott, büszkévé teszi az a gondolat, hogy a kísértéssel szembe fog szállani. Kisebb testvére, Lujza mondta, hogy ő is rendre szedi magát s éppen olyan lesz, mint néneje. Zsófi pillantása egy 8 éves lány fensőbbiségi érzetével értésemre adta, hogy sokat nem várhatunk ilyen kis gyermektől. Ami őt magát illeti, ezen két nap alatt nagy buzgósággal igyekezett megelőzni az új rendre való minden külön figyelmeztetést s így — teljesen a jónak adva magunkat — két napja vagyunk már erősek.* Ilyen és ezekhez hasonló erkölcsi megszokások képezik, miután az elsőkhöz, a legnehezebbekhez, újak, s mindig könnyebben csatlakoznak, az alapot, melyen az erkölcsi jellem kifejlődik, de még egyelőre a szülők, nevelők vezetése s a gyermek gyakori ellenzése, visszaesése mellett. Ezen alapoknak helyt kell állani, ha a társadalom nemcsak a szűkkörű család képében áll a gyermekkel szemben s ha lelki fejlődésének előhaladása gazdagabbá és önállóbbá teszi egyéni tudását. S van, ami azokat akkor is erősíti.

III.

A gyermek idegenekkel szemben eleinte bizalmatlan; bár később könnyebben megbarátkozik, az első benyomások által keltett tartózkodás a rokonszenv érzésébe, mely lassankint kiterjed a családon túli társadalomra is, a félelmet, mint kiegészítő elemet szintén belevegyíti. Sőt az ekkor nagyobb szerephez jut, mint a meghittség szelleme által átlengett családban. Utal erre az elfogultság, szégyenlőség, mely a nyilvánosság előtt a gyermekben látszik, az előzetes lelkiismeret az aggodalmas gonddal folytatott előkészületekben, mikor a nyilvánosság elé lépni kénytelen. E kedélyállapotok fokozott törekvést nyilvánítanak a gyermekben arra, hogy magát minden tekintetben kifogástalannak mutassa be. Érti a kényszert, hogy a társadalommal szemben többnek kell lennie, mint ami közönségesen, hogy bele kell nőnie új kvalitásokkal. A társadalom, mint tekintély fölötté áll a családnak; mindaz, amivel eddig a család befolyásolt a gyermek magaviseletére, sokszorozódva lép eléje a társadalomban, amelynek vele szemben támasztott követeléseit túlozni hajlandó, mert még nagyobb a bizonytalanság nyomása, melyet rá gyakorol.

A gyermek először a maga kis társadalmában keres és talál a nagyok felfogásához előkészítést. Nevezetes az állapotokkal való együttérzése. Azok is a gyöngébb lények közé tartoznak, akikkel mintegy szövetkezik a közös védelemre. Minden gyermek állatbarát s míg kínoz is, szeretetből teszi, melyet a hatalom érzése hat át.

A gyermekek maguk közt is összetartanak, kö-

zös titkokat őriznek s a maguk kis világát sorompóval szeretik elzárni a nagyok elől, melyet féltékenyen őriznek: az árulónál utálatosabbat nem ismernek. Amiben egyik maguk közt, az is nő folytonosan és Szilágyi Dezsőkké lesznek, akik iskolába menet levetik cipőiket, hogy ne különbözzenek a többi mezitlábás gyerektől. A társasjátékok az ő szigorúan megtartott s ellenőrzött szabályaikkal, a közös vállalatok, melyeket előzetes tanácskozással intéznek s kiosztott szerepük megtartásával hajtanak végre, a gyermek társas énjének értelmét és jelentőségét megváltoztatják s bizonyos szempontból fokozzák. Feltűnő ennek a társasézésnek nagy ereje a gyermek fölött. Honnan ered? Nem kellett itt ellenállaniok egyesek imponáló felsőbb akaratának, de mivel ez, amíg csak érzéköznek vele, saját lelkükben is tényezőként működik s így hozzászoktak, — ők helyezkednek maguk annak az álláspontjára, mint ahogy a deszkadarabot, amelyet a víz mélyébe toltak, annak a nyomása a felszínre emeli, ha kéz többé nem ellensúlyozza. A fegyelmetartás a társadalmi érzék fejlődésének szintén egyik föltétele. A gyermek az ő kis társadalmának még a zsarnokságát is készséggel elviseli. Hatása ez annak az edző befolyásnak, mint melyet az engedelmesség iskolája a gyermekre gyakorol. Már játékába is benyomult az élet komolysága, mely önmegtágadást követel és az erőnek érdekei szolgálatára való szentelését. Annál inkább fogja áthatni a gyermek lelkületét, mikor mind mélyebben hat tekintete a társadalom csodás gépezetébe.

Különösen nagy szerepe van ez erkölcsi tekintetben messzeható következményekkel bíró változás előidézésében a *munkának*, s kivált annak, melyet a gyermek az iskolában és másutt, ahol élethivatására készítik elő, végez, mert nemcsak önkénytelenül, szuggesztív behatások alatt, játékos szellemben alakul át a tágabb körű társadalomnak egyet érző tagjává: a társadalmi rend ki is szabja neki az őt megillető helyet s azt ő maga is ösztönszerűleg keresi.

A munka világa, mely evvel megnyílik előtte, szintén odaadó érzelmek melegágya; e mellett az önszeretet önértéte fokozza és így az önzést nehezebb nyilvánulása által magában véve is megfelelőbb viszonyba hozza az altruizmussal, sőt a cselekvésnek a közre fontos eredményeivel a közérdek szempontját ruházza föl nagyobb jelentőséggel, a hivatás iránti fogékonyságot oltja a fejlődő lélekbe. Már kisebb korában is, ha munkálkodót lát a gyermek, segít neki, ha ő tesz valamit, mást is részvételre igyekszik bírni. Így már nagyon korán egynek-másnak elvégzését rábizzák. A gyermek megbarátkozik azzal az állapottal, hogy a maga akarata és egy másiké egymáshoz van csatolva és tekintve, hogy a teendők objektív egészében összefolynak, egynek és

*) B Perez: L'education dès le berceau, p. 25.

egységesnek tünnek föl. Olyanféle történik ekkor, mint a primitív népek némely kultuszcselekvényeinél, pl. a felhőtáncnál: a tenyészet munkájába, melyet a természeti ember észlel és a jó szellem működésének fog föl, belenyúl ő maga is, nemcsak tényleges gazdasági munkájával, hanem jelképesen azon föltételek előidézésével is, melyek nem tőle, hanem a felsőbb lényektől függenek. Mint itt a kozmikus érzék, úgy a gyermeknél a kulturális élet iránti érzék kezd első komoly munkálkodásában működni, különösen abban, melynek színhelye az iskola, amely kitarja majd előtte az objektív szellem kincseinek táráját és avval gyarapításuk föladatában, az erkölcsi cselekvés célját is kijelöli.

A súlypont a munkában eleinte az önkifejlés-tésen nyugszik s azért a gyermek önszeretetét növeli de ami azt éleszti s mentől később, annál inkább, az már nemcsak az egyéni érzésből, hanem annak a tudatától eredő jóérzés, hogy mindenkinek szemében is érték az, ami benne fakasztja; a munka hasznos. Az együttérzés az önszeretettel egyenlő erejűvé válik s a személyes derékségből s a közvélemény helyesléséből származó emelkedett hangulat magasabb komplikációba olvad össze, amely egyúttal az igazi kötelesség-érzés. Az a mindenki, a társadalom azért nem zárja ki az egyest, a szülőt, vagy bárkit, aki a gyermekekre nagyobb befolyást vívott ki magának abban a pozícióban, mely mint felsőbb akarat irányítja a gyermeket. S ez jól van így, mert szükséges, hogy a gyermekben bizonyos fajta idealizmus is tért nyerjen. Hogy képes arra, meggyőződhetünk abból, mint tekint egy iskolás gyermek egy jó tanítóra, mennyire föléje helyezi az iskolai kötelességet az otthoninak. Fokozott mértékben illik rá az ilyen tanulóra, amit Baldwin (312. l.) a családi körre mond: „Van olyan véglete az elnézésnek, ezt tapasztalja a gyermek, amelyet a nagymama sem enged meg magának, a szigorúságnak olyan véglete, amelyet az apa is elkerül. A személyes szabadságnak engedett ezen tágabb határok derengő érzésében képződik mintája, mely személyes tekintélyévé vagy törvényévé lesz. Azt természetesen nem érti teljesen, nem tudja anticipálni, nem találja föl magában. Csak példájának követésével reprodukálhatja s szerezhethet arról tudomást, hogy is érte... (az pedig hivatásszerű munkájával hat folyton legjobban a folyton aktív gyermekekre.) Ha cselekedeteiben így mind előbbre jut, újabb és újabb mintákra is akad s erkölcsi belátásának legmélyebb kifejezést abban a vágyban kell lelnie, mely az ideált anticipálja, de nem éri el.“

A gyermek az iskolában, ott, ahol a társadalom tagjaként érzi magát, egyfelül olyan óhajt lenni, mint más, de másfelül kitűnni is törekszik — a vetélkedés már a létért folyó harcból is következik —, megkülönböztetést áhít A társadalom, kiszabott fölada-

ának kényszerítő erejével egyes felnőtt példájával együttesen terelik a haladás útjára.

Gyermeknél teljesen kifejlődött erkölcsi érzést ne keressünk; csak keletkezőben van az nála. Az én és a te képzelete, a fölfogásában való megalakulása alatt, folyton változik, amíg egyénisége teljesen ki nem fejlődik s a társadalomról való nézete teljesen meg nem érik. Annak a két érzésnek, melyek e képzetel együtt keletkeznek, az önszeretetnek és együttérzésnek minősége is e szerint folytonos átalakulásokon megy keresztül s a kettő közötti küzdelemnek a mindig megújuló összeütközések következtében eldöntetlennek kell maradnia, — nem állapodhatik tehát meg e küzdelemnek erkölcsi szokásokban állandósulni törekvő eredménye sem s hullámzó marad az ehhez kötött erkölcsi érzés is.

A legmagasabb, amire emelkedhetik a gyermek, az az önérzet és kötelességérzet, melyet szerez magának, amidőn a különféle tekintélyek követeléseinek sikeres teljesítésében megfelelő erőt tanusít. A másokkal, a társadalommal való együttérzés eleitől fogva érvényesíti magát lelkében, de csak annyira viheti, hogy önzését nemesíti. Hogy az altruizmus váljék uralkodóvá, az el nem érhető ideál, melyet az egyes éppen úgy, mint a társadalom csak akkor tud megközelíteni, ha igaz vallásosság hatja át őket. Gyermeknél még ezt nem várhatjuk.

Nyelvészet a gyermekszobában.¹⁾

Irta: Kallós Ede dr. Budapestről.

A felnőtt ember fogalmai az illető dolgok, jelenségek jellemző tulajdonságait foglalják össze, tehát szavai is, melyekkel fogalmait kifejezi, e jellemző tulajdonságok összességét jelentik. Nem úgy a gyermek nyelvében! A szavakat, melyeket a gyermek a környezetétől tanul, ő gyakran oly fogalmakkal kapcsolja össze, melyek az illető szóban kifejezett dolognak, jelenségnek csak egyes szembeötlő momentumaira vonatkoznak a nélkül, hogy lényeges jegyeket foglalnának magukban.

Mikor Lacikának egyszer a kért spárga helyett cernát adtak, megpróbálta rajta erejét s mikor látta, hogy könnyen szakad, dühösen fölkiáltott: „Ez nem spárga! Hiszen a spárga drót!“ Azaz Lacika számára drót — elszakíthatatlan valami, semmi egyéb.

Míg itt a dolog egyik tulajdonságára ruházta rá a dolog nevét, addig máskor meg a rész foglalja le az ő nyelvében az egésznek a nevét. „Hogy hívják azt, ami kívül van a kenyéren?“ — kérdezte Laci, a kenyér kérgére mutatva, melyet ő nem szokott meg-

¹⁾ Ugyane cím alatt a Magyar Nyelv II. évf. (1907) 409. s köv. lapjain közöltem már néhány megfigyelést négy éves Laci öcsém nyelvéről.

enni s így a kenyértől külön állónak képzel. — Ugyanilyen korlátozással használja az *ebéd* szót, mikor azt kérdezi: „Ma nem lesz tészta az *ebéd* után?”

Különösen jellemző, hogy a gyermek nyelvében a bonyolult elvont fogalmakat jelentő szavak is egyszerű érzéki jelenségre foglaltatnak le. Laci egy összetöppördött anyókára mutat, mondván: „Nézd ezt a *szegény* asszonyt!” — „Hát mi nem vagyunk *szegények*?” — kérdeztem. — „Nem, mert mi magasan hordjuk a fejünket.” Vagyis szegénység — megtört testtartás.

Laci egyszer nagy hévvel magyaráz nekem valami bonyodalmas históriát s mikor én megzavarodva azt mondom, hogy *nem értem*, Laci jó tanáccsal szolgál: „Hozd közelebb a füledet, akkor majd megérted.” S egyben hangosabban kezd beszélni. Laci számára *érteni* csak az érzéki, nem pedig az észbeli felfogást jelenti (a perceptiót, nem az apperceptiót.) — A nyelvek fejlődése is azt a menetet mutatja, hogy az eredeti érzéki értelmű szók idővel elvont értelmet vesznek fel.

*

Sohsem szabad elfelednünk, hogy a gyermek természetes nyelvtanulása számára nem úgy alakul a nyelv, ahogy az elmélet gondolná. A gyermek számára nem a hangokból lesznek szótagok, szótagokból szavak, egyszerű szavakból összetettek, szavakból kifejezések stb., — ahogy az iskolában még régi görög teoria²⁾ alapján tanultuk, — hanem megfordítva: a gyermek a bonyodalmasat, az összetettet tanulja előbb s csak később bontja ezt az abstractio különálló részekre. Ezt elfelejtettem, mikor Laci két éves hűgát, Lilikét arra akartam tanítani, hogy *nonono* helyett mondja már végre azt, hogy *köszönöm*, szótagokra osztom a szót s Lilike szépen utánam mondja: *kő-sző-nő(m)*; s mikor most diadalmas synthesissel eléje mondom: „*köszönöm*“, egykedvűen mondja utánam: „*nonono*“. Neki ugyanis *köszönöm* egységes hangcsoport, nem a *kő-sző-nőm* szótagok összetétele.

Ugyancsak Lilike szobájában tanultam azt is, hogy mivel csupán a szótár adja a szavakat a maguk tiszta, ragtalan alakjukban, míg a beszédben többnyire járulékokkal (rag, jel, képző) ellátva szerepelnek, tehát a gyermek számára e járulékok is organikus részei a szónak. Így megértettem, hogy — többek között — *felvenni* helyett, hogy mondhatja a gyermek *felveszelni*: t. i. senki sem magyarázta meg neki a nyelvtani szabályt, hogy „az ige tiszta töve a harmadik személyű alakban mutatkozik“, tehát a főnévi igenév képzőjét a második személyű alakhoz ragasztja, *mint amely az ő nyelvtanulásában a legfontosabb* (minthogy evvel beszélnek ő hozzá.³⁾)

A gyermek a kifejezéseket (frázisokat) is egységeseknek fogja fel s alkotó elemeikről nem alkot

magának külön-külön fogalmat. Mióta Lili egyszer lábadozó beteg volt s arra a kérdésre, hogy „hogy van Lilike?“ Laci mindig azt a választ hallotta, hogy „jobban van,“ azóta, ha valakinek hogylétéről megkérdezik, *jól van* helyett mindig azt mondja, hogy *jobban van*. Csak melleleg jegyzem meg, hogy ez az a nézőpont, melyből a népköltészet s minden kezdő költészet „állandó jelző“-inek lélektani megértésére juthatunk, azon jelzőkére, melyek annyira egységet alkotnak jelzett szavukkal, hogy olyankor sem maradnak el, mikor egyáltalán nem aktuálisak.

Ami nyelvérzésünket egyáltalán nyelvtani tudásunk befolyásolja. Pedig a nyelvtan csak másodlagos valami: a gyermeket nem köti.

Mikor Laci egyszer azt mondta: *Kassai néninál*, másszor *Kassai néni*hoz stb., eleinte sehogy sem tudtam megérteni a dolgot, Csak később jutott eszembe, hogy *Kassai néni* csak az én számomra két külön szó, ellenében Laci a tulajdonnév után számtalanszor hallott *néni* szót egész bátran képzőnek tarthatja, s a *Kassai néni* kitéltet ép úgy kezelheti, mint pl. a *Kassaiék* származékszót, melyhez természetesen mélyhangu rag járul.

*

A főnév közelebbi meghatározását a jelző adja. De ha a nyelvtani kategóriák alól függetlenítjük magunkat, megérthetjük, hogy Laci határozót is használhat e célra (mint ahogy a latin és görög gyakran). „Hozd ide a képeskönyvedet!“ — mondom Lacinak s mikor azt kérdi erre: „*hol?*“, azt akarja mondani „*melyiket?*“ — Ha Laci helyett, hogy *az asztal alatt*, azt mondja, hogy: *alatta az asztalnál*, avval a kifejezésmóddal él, melyet a görög retorokra visszamenő stilisztikánk külön alakzatnak tekint: az általános és a közelebbi meghatározás egymásmellé állításának alakzata. Pedig ime nem stilisztikai raffinement terméke, mert a gyermekszoba is ismeri. A történeti nyelvtan megtanít rá, hogy az indógermán nyelvek praepositio-s határozói is így értendők: *sub mensā, alatta, az asztalnál*.

Ha Laci azt mondja, hogy *az asztal nagyobb a székkal*, csak első tekintetre furcsa a kifejezése. Tulajdonképpen ugyanabból a képzetből indul ki, melyből mi, mikor azt mondjuk, hogy a *széknél*. Tudniillik az asztal akkor nagyobb, ha a szék mellé állítjuk, vele „egybevetjük“: azaz, ha a *széknél* van, vagy a *székkal* együtt van; nélküle nem nagyobb.

²⁾ L. pl. *Apollonios Dyskolos* (Kr. u. 2. sz.) Syntaxisának befejezését.

³⁾ Igen tanulságos e tekintetben az idegen ajkúak gyakorlati nyelvtanulása is. „*Vízet* van már az asztalon?“ — kérdi a nyelvet törő gazdasszony a cselédjétől, mert a víz az ő gondolatkörében mindig tárgy. „*Mutasd meg a szobába!*“ — a szobát, mert a szoba hely.

IRODALOM.

Az iskolai vizsgálatok lélektanához.

Irta: Plecher H. Megjelent: a „Zeitschrift für Pädagogische Psychologie, Pathologie und Hygiene“ című folyóirat 1907. évi 4/5. füzetében. Kiadja: Kemsies és Hirschlaff, Berlinben.

Ismerteti: Fürj Pál, Budapestről.

Az iskolai vizsgálatok kérdésével az utóbbi években elég sűrűn foglalkoztak a magyar pedagógiai körök is. Nálunk is több oldalról tettek már súlyos ellenvetéseket az iskolai vizsgálatok mai rendszere ellen. A kérdés azonban nemcsak nálunk, hanem más országokban is még csak a megvitatás állapotában van.

Annak beigazolására, hogy az egyes individuumok a vizsgálatokkal szemben mennyire egyenlőtlenül viselkednek, érdekes kísérleteket eszközölt Lobsien, kiel-i tanító. Ezeket a kísérleteket és saját hasonló irányú kísérleteinek az eredményét közli velünk Plecher.

Lobsien vizsgálatait 8 éves iskolás gyermekeken végezte és pedig a következőképen: Felírt a táblára 20 egyszerű számtani példát (47 + 49, 95—63 stb.) és azokat 45 gyermeknek írásban meg kellett fejtenie. Másik alkalommal ugyancsak ezeknek a gyermekeknek hasonló nehézségű számtani példákat adott fel megfejtésre. Ekkor azonban előre figyelmeztette őket, hogy munkájuk vizsgai dolgozatnak tekintetik s osztályzataik megállapításához alapul fog szolgálni. Az első esetben a feladatoknak 39%-át, a második esetben pedig 50%-át fejtették meg hibásan a gyermekek.

Tehát akkor, amikor a feladatoknak vizsgálati jellegük volt, sokkal több hibát ejtettek, mint közönségesen.

Hasonló kísérletet tett Lobsien a tollbamondás utáni írással is. Ebben az esetben 48 tanulónak a feladata került feldolgozásra, akik közül 14 jó, 21 közepes és 13 gyengébb tehetségű volt. A közönséges kísérletnél 27 szót mondott elő a gyermekeknek, a vizsgáinál pedig 23-at, A szók nehézség tekintetében mind a két esetben lehetőleg egyformák voltak. A jó tanulók feladataiban a normális kísérletben 11%, a vizsgálati kísérletben 30% volt a hiba; a közepes tanulók normális kísérletnél 30%, vizsgai kísérletnél 51% hibát ejtettek; a gyengébbek pedig első alkalommal 40%-ot, második alkalommal 65%-ot hibáztak.

Ezekből az adatokból az világlik ki, hogy a vizsgálatok a tanulók igazi képességeit elhomályosítják, ami különösen a gyengébbeknél tapasztalható.

Plecher, hogy Lobsien kísérleti eredményeinek helyességéről meggyőződjék, szintén végzett ilyen természetű megfigyeléseket és pedig 43 tizenkét éves leánynyal, 40 tizenkét éves fiúval, 44 tizenegy éves leánynyal és 57 nyolc éves fiúval. A tanulónak először is egy rendes helyesírási órán az osztály értelmi fokának megfelelő s a már tanultak köréből merített írási anyagot mondott tollba. Máskor pedig ugyan abból az anyagkörből, hasonló nehézségű szavakból és kifejezésekből álló feladatot íratott a tanulókkal, de előre bocsátotta, hogy munkálatuk vizsgai dolgozatnak számítódik.

A tizenkét éves lányok (A) és fiúk (B) a 72—72 szóból álló feladatot a következő eredménnyel oldották meg:

A.				B.			
A tanulók száma tehetség szerint	A szók összege	H i b a		A tanulók száma tehetség szerint	A szók összege	H i b a	
		a közönséges kísérletnél	a vizsgai kísérletnél			a közönséges kísérletnél	a vizsgai kísérletnél
8 jó	576	14 = 2.4 %	20 = 3.5 %	4 jó	288	5 = 1.74 %	6 = 2.08 %
29 közepes	2088	151 = 7.2 %	156 = 7.4 %	30 közepes	2160	145 = 6.71 %	169 = 7.82 %
6 gyenge	432	50 = 11.55 %	46 = 10.65 %	6 gyenge	432	40 = 9.29 %	43 = 10 %
43	3096	215 = 7.05 %	222 = 7.18 %	40	2880	190 = 5.91 %	218 = 6.6 %

A tizenegy éves leányoknak (C) 52 szót, a nyolc éves fiúknak (D) 25 szót mondott tollba. Az eredményt a következő táblázat tünteti fel:

C.				D.			
A tanulók száma tehetség szerint	A szók összege	H i b a		A tanulók száma tehetség szerint	A szók összege	H i b a	
		a közönséges kísérletnél	a vizsgai kísérletnél			a közönséges kísérletnél	a vizsgai kísérletnél
6 jó	312	9 = 2.9 %	8 = 2.56 %	8 jó	200	12 = 6 %	17 = 8.5 %
25 közepes	1300	94 = 7.2 %	110 = 8.5 %	42 közepes	1050	163 = 15.5 %	224 = 21.3 %
6 gyenge	676	90 = 13.3 %	110 = 16.27 %	7 gyenge	175	61 = 35 %	74 = 42.2 %
44	2288	193 = 7.8 %	228 = 9.11 %	57	1425	236 = 18.8 %	315 = 24 %

Mint látjuk, a vizsgálati kísérleteknél a feltüntetett esetekben is általában rosszabb volt az eredmény, bár a gyengébb tehetségű leányok az A. csoportban és a jó tehetségűek a C. csoportban a vizsgálatnál kevesebb hibát tettek, mint közönségesen. A kísérlet igazolta azt is, hogy a vizsgálatoknak a kisebb gyermekekre erősebb befolyásuk van, mint az idősebbekre, mert a 8 éves fiúknál a kétféle számadat közötti különbség a legszembetűnőbb.

A tollbamondás utáni íráskor a tanulók mindig időhöz voltak kötve, ezek a kísérletek tehát időbeli

mérésekre nem voltak alkalmasak. De Plecher azt is akarta kutatni, hogy a vizsgálatok hogyan hatnak a munkaidőre. E végből később az írásbeli számolással is kísérletezett, amikor a közönséges dolgozatban 38, a vizsgálati dolgozatban 36 tizenhárom éves fiú vett részt. Mind a két esetben 6—6 számtani példát adott fel s a kidolgozásra egy órát szabott ki. Aki feladatával elkészült, annak azonnal be kellett adnia s rá írták a munkaidőt. Az általános eredmény a következő lett:

Tehetség	Vizsgálati munka			
	A feladatok összege	Hibák	A munkaidő összege	Átlagos munkaidő
7 jó	42	10	348 p.	50 p.
22 közepes	132	60	1277 „	58 „
7 gyenge	42	31	421 „	60 „
36	216	101=46·8%	2046 p	57 p.

Tehetség	Közönséges munka			
	A feladatok összege	Hibák	A munkaidő összege	Átlagos munkaidő
7 jó	42	8	273 p.	39 p.
23 közepes	138	47	1085 „	47 „
8 gyenge	48	34	387 „	48 „
38	228	89=39%	1745 p.	46 p.

Ezzel beigazolódtott tehát az is, hogy az iskolai vizsgálatok a munkaidőre is gátlólag hatnak.

Érdekesek még Plecher kutatásából azok az adatok is, amelyek a vizsgálatoknál egyénenként észlelt hibákra és munkaidőre vonatkoznak. E szerint a vizsgálati kísérletnél

7 jó tanuló közül jobban dolgozott 1, egyformán 4, rosszabbul 2, 21 közepes tan. „ „ „ 6, „ 7, „ 8, 7 gyenge „ „ „ 2, „ 4, „ 1,

Vagyis

53 tanuló közül jobban dolgozott 9, „ 15, „ 11, Ugyan ezek közül a vizsgálati dolgozatát rövidebb idő alatt készítette el, mint a közönségeset 3 = 8·6%, egyforma időig dolgozott 2 = 5·4% és hosszabb ideig tartott a vizsgálati feladat kidolgozása 30-nál = 86%. Mindezek a számadatok viszonylagosságuk ellenére is oly igazságokat erősítenek meg, amelyeket minden tanítónak alkalma volt már számtalanszor tapasztalni. Hogy a vizsgálatokon a legjobb tanulók sokszor felsülnek, gyengébbek pedig aránylag jól levizsgáznak, tehát, hogy az általános vizsga eredmény az osztály igazi képességét a legritkább esetben tünteti fel, az minden tanító előtt jól ismert tény.

Mik hát az igazi okai ezeknek a jelenségeknek? Első sorban kétségtelenül bizonyos érzelmi hatásokban keresendők. A vizsgázó mindig az esetleges rossz kimenetelre gondol, mert tudja, hogy egyik-másik tárgy tudásában nem egészen biztos. Fokozza aggodalmát az idegen vizsgabiztos személye és a szülők jelenléte is. Majdnem minden vizsgázónál a szív és légzőszervek működésében gátlás vagy izgalom jelenségei, gyors érverés és kipirulás, továbbá általános

zavarodottság észlelhetők. Megtörténik, hogy vizsga alkalmával némelyik gyermek, aki évközben teljesen egészséges volt, fél önkivületi állapotban kénytelen az iskola szobát elhagyni. A szigorú leszámolástól való félelem a vizsgázó gyermekek mindegyikénél jelentkezik, egyénenként különféle alakban.

Plecher erre nézve is érdekes adatokat szolgáltat. Pár nappal a hivatalos évi záróvizsga után 38 tizenkét éves VI. elemi osztályú fiúnak szabad fogalmazási dolgozatul feladta azt, hogy írják le az iskolai vizsgálatot. A dolgozatok mindegyikében a legkülömbözőbb formában kifejezést nyert az, hogy illető tanulót a vizsgálaton félelem érzete fogta el, valamennyinek volt saját bevallásuk szerint több-kevesebb úgynevezett vizsgaláza.

Az is bizonyos dolog, hogy a gátlások még inkább fellépnek a szóbeli vizsgálaton, mint az írásbelin. Egy ügyetlen kérdés a vizsgáztató részéről, vagy valamelyik vizsgázónak rossz felelete már elegendő, hogy egyik-másik gyermeket teljesen zavarba hozza.

Különös, hogy az iskolai vizsgálatokat a legtöbb esetben egyfolytában, sokszor 3—4 óra hosszáig is tartják, holott rég megállapított dolog, hogy a kis gyermek ennyi időn keresztül figyelni nem képes. Ugyanannak az iskolai hatóságnak a képviselője, amely évközben a gyermekek figyelmének ki-kipihentetésére óráközötti szüneteket rendel el, a vizsgálat alkalmával azt kívánja, hogy a gyermekek órák hosszán át feszítsék meg figyelmüket, vagy éppen hogy egyik-másik tantárgyból oly időben vizs-

gázzanak, amikor már a figyelem tudvalevőleg gyenge, sőt úgyszólván semmi. Az iskolának az efféle tekintetekkel egész éven át számolnia kell, s a megszo-kottaktól a gyermekek oly hirtelen térjenek el? Aki ezt követeli, az nem ismeri a gyermek természetét és vétkezik ellene.

De a vizsgálat árnyéka keresztül húzódik az egész tanév folyamán. Az elemi népiskolával szemben gyakran hallani azt a szemrehányást, hogy tanítása nem tartós. Honnan is származnék a tanítás tartóssága, mikor a mai egész iskolai és vizsgálati rendszer a felületességnek kedvez, sőt azt egyenesen felteszi. Az iskolai év első napjától tanító és tanítvány csak egy célt ismer: a vizsgát. A jelszó ez: csak előre! Hogy gyenge tanulók visszamaradnak, hogy a lelki táplálék csak félig-meddig lett megemésztve, az nem határoz. A tanításban egyes helyeknél hosszabb ideig időzni, nehezebb részleteket alaposabban fel-dolgozni, száraz helyeken átsiklani: mind olyan el-vek, amelyek csak az elméletben vannak meg. A fő-dolog az, hogy az évi tananyagot elvégezzék.

És ennek a rendszernek szomorú következmé-nyeit az ifjúság legnagyobb része megérzi. Ezeknek a következményeknek az elhárítására pedig csak egy mód van: a vizsgálatokat onnan, ahol nélkülözhetők, teljesen ki kell küszöbölni; ott pedig, ahol ez a szo-kásos iskolai rend miatt nem érhető el, legalább reformálni kell a lélektan, az egészségtan és a gya-korlati pedagógia követelményei szerint.

Plecher észleleteit bátran vonatkoztathatjuk hazai viszonyainkra is s javaslatát a mi iskolai hatásá-gainknak is ajánlhatjuk megszívlelésre.

Zeitschrift für Kinderforschung. (Die Kinder-fehler.)

Szerkesztik: *J. Trüper és Chr. Ufer.* Kiadja: Beyer és fiai, Langensalza.

Közli: **Desinszky Ferenc** Budapestről.

A XIII. évfolyam januári füzetének tartalma a következő:

Nöll Henrik folytatja a gyengetehetségűeknek az újjakon való számoltatásáról szóló cikkét. Hang-súlyozza, hogy az ilyen számolással járó mozgási érzés mind az appercepciónak, mind a reprodukciónak kitűnő segítője s óhajtja, hogy ez az eljárás az eddigi-nél nagyobb figyelemben részesüljön.

Damrow Mária a charlottenburgi gyermekkertet ismerteti.

Ezt követi *Heller* Tivadar dr.-nak az osztrák gyermektanulmányi társaság múlt évi működéséről szóló jelentése. A társaság egyik gyűlésén *Holitscher* dr. az ifjúsági olvasmányokról értekezett. Az előadás kapcsán heves vita indult meg, melyen az olvasó-

könyvek kérdése, az újságolvasásnak és izgató olvas-mányoknak a gyermekek öngyilkosságával való összefüggése s több más kérdés került szőnyegre. Végül rámutattak arra, hogy az ifjúsági olvasmányok kiválogatását és megfelelő beosztását az iskolának kellene végeznie. Április 27-én tartotta a társaság közgyűlését. A közgyűlés *Reicher* Henrik dr. lelépő elnököt örökös tiszteletbeli taggá választotta. Helyébe *Jodl* Frigyes dr. egyetemi tanár választatott elnökké. *Escherich* Tivadar dr., udvari tanácsost alelnökké, *Heller* Tivadar dr.-t. és br. *Pirquet* Kelemen dr.-t pedig titkárokká választották. Egy későbbi gyűlésen *Ortmann* dr. a leánynevelésről értekezett. Három kérdést állított fel: 1. A női szervezet természetes sajátságai s az életben az asszonyoktól kívánt követel-mények mily különleges kívánalmakat eredményeznek a leánynevelésnél? 2. Mennyiben felel meg ezen kívánalmaknak a polgári körökben szokásos leány-nevelés? 3. Milyennek kellene lennie a leánynevelés-nek? A női szervezet természetes sajátságainak meg-határozása után előadó a mai nőnevelést bírálja s a következő hibákra figyelmeztet: Az illedelmesség hamis ideálja korlátozza a mozgás szabadságát. Iskolai és házi oktatás (zongora!) túlterheli a leányokat s nincs idejük a szabadban való mozgásra. A szellemi nevelés egyoldalú, mert az irodalom, a nyelvek és a művészet képezik a női nevelés magját. Ezzel szemben az anyai hivatásra való nevelés elégtelen, amit legjobban a csecsemők nagy halandósága bizo-nyít. Ezen hibák kiküszöbölése legyen irányadó a nőnevelésnél.

Ezután a lap a *berlini lélektani társaságnak* a vallomások lélektanára vonatkozó kérdőívét közli. E kérdőív a következő főkérdéseket tartalmazza: I. A tényállás, amelyre a vallomás vonatkozik. II. A vallomás alapját képező cselekmény a vallomástevő érzelmeire birt-e erősebb hatással? Milyen indulatok jöttek tekintetbe? III. Miféle befolyás hatott az élményre való visszaemlékezésre? IV. Milyen körülmények között történt a vallomás? V. Kicsoda a vallomást tevő? (Személyi adatok.) VI. Más személyeknek ugyanarra az élményre vonatkozó vallomásai eltértek-e bizonyos irányban a valóságtól? VII. Kivételes esetek-ben olyan tüneteknek is lehet lélektani értéke, amelyek tényállása ismeretlen. Fokozási tünetek ugyanazon személynek, ugyanazon élményre vonatkozó egymás után következő vallomásaiban. Fokozási tünetek valamely hír továbbadásában. Szuggesztív behatások az első és második vallomás között stb. E főkérdéseken kívül még 25 mellékkérdést tartalmaz a kérdőív.

Végül *Heller* Tivadar *Lindenheim* Alfred *Saluti juvenutis* című munkáját ismerteti. Ezen, szerinte korszakot alkotó munka 10 fejezetben tárgyalja a gyermek tanulmányozásával összefüggő összes kérdéseket. A fontosabb tételek a következők: Az átöröklés

kérdése; a gyermekkori syphilis; az anyatejjel való táplálás fontossága (e helyen, sajnos megtudjuk azt is, hogy hazánkban a gyermekhalandóság 28% s még Oroszországban is csak 27%); syphilis és csecsemő-táplálás; a gyermeki elme fejlődése az iskola előtti időben; nyomorék gyermekek; vakság; siketnémaság; hallási gyakorlatok; vérrokonok közötti házasság; a gyermek testi és szellemi fejlődése az iskolaköteles korban; a sexualis felvilágosítás; az iskolaorvosok; a nemi érettség kora; a nemi betegségek veszedelme; pszichikai zavarok a gyermekkorban; gyermekvédelem; gyermekek feletti bíraskodás; pályaválasztás. A munkát Deuticke Ferenc adta ki Bécsben. Ára 12 K.

A februári füzet „*Ein ungarischer Verein für Kinderforschung*“ címen ismerteti a Magyar Gyermek-tanulmányi Társaság keletkezését, szervezetét s működését. A cikk rokonszenvesen s tárgyilagosan szól társaságunknak mind a társadalomra, mind a tudományra nézve értékes működéséről.

Zeitschrift für die Behandlung Schwachsinniger.

1908. január. XXVIII. évfolyam 1. szám.

Kiadja: *Schröter W.* és *Meltzer F.*, Drezdában.

Ismerteti: **Fürj Pál**, Budapestről.

Az 1908. évvel a fenti című folyóirat a XXVIII. évfolyamába lépett s ezzel egyszersmind fordul ponthoz is jutott. Ez a fordulat két jelenségben nyilvánul. Egyik az, hogy a lap eddigi címét: „*Zeitschrift für die Behandlung Schwachsinniger und Epileptischer*“ megváltoztatta, a másik pedig az, hogy a szerkesztőségben a múlt év folyamán elhalt nagynevű orvos-pszichiater, dr. Wildermuth helyét dr. Meltzer foglalta el. Az 1880. évben „*Zeitschrift für das Idiotenwesen*“ cím alatt indult meg a folyóirat s így tehát a mostani címe már a harmadik. A legutóbbi változtatást azért tartotta szükségesnek a szerkesztőség, mert az epileptikusok ügye az utóbbi évtizedekben minden tekintetben annyira kiterjedt, hogy annak érdemleges művelésére a folyóirat keretében már nem igen nyílik elég alkalom.

A beállott fordulat alkalmul kínálkozott arra, hogy a lap eddig lefolyt 27 évi munkájáról beszámoljon. Szakok szerint csoportosítva fel vannak sorolva az új évfolyam 1. számában mindazok a közlemények, amelyek a lapban fenállása óta megjelentek. Ebből tudjuk meg, hogy eddig különböző szerzőktől mintegy 500 önálló cikket, a „*Literatur*“ c. rovatban pedig 250 szakirodalmi termékről és tanszerről beható ismertetéseket hozott a lap. Állandóan gazdag volt a „*Mitteilungen*“ rovata is, ahol mindig értékes anyagot lehetett találni az intézetek és kisegítőiskolák életéből.

De nemcsak a cikkek számának nagysága,

hanem belső tartalom tekintetében is tekintélyes és elismerésre méltó a lap eddigi működése. A kimutatásban elősorolt értekezések címei is sejtetni engedik, hogy hasábjain állandóan nagy, tudományos és gyakorlati szempontból egyaránt értékes eszmék láttak napvilágot.

A folyóirat élete egybeesik a németországi gyengeelméjűek és gyengehatságúak ügyének fejlődésével s abból a munkából, amely ennek az ügynek mai szépen előrehaladt állapotát eredményezte, ez a lap is derekasán kivette a részét. Kezdetétől fogva közlönye volt a „*Verein für Erziehung, Unterricht und Pflege Geistesschwacher*“ című egyesületnek s mint ilyen, a legszélesebb rétegekben irányítóan hatott az ügyre.

Nem tagadhatjuk, hogy a folyóiratban lefektetett eszmék igen gyakran élénk visszhangra találtak Németország határain túl is. Mi, magyar szakemberek is sokszor forgattuk haszonnal ezt a lapot, mely méltán nevezhető a fejlettség magas fokán álió németországi gyengeelméjűek ügye tükrének, de egyben ezen tudományág leghivatottabb nemzetközi szószólójának is.

A most előttünk fekvő számban első helyen az a tartalmas előadás van közzétéve, amit *dr. Meltzer F.* „*Die Aufgabe des Arztes in der Schwachsinnigenanstalt*“ cím alatt az orvosoknak a gyengeelméjűek intézetében való feladatáról az 1907. évi szeptember hó 19-én Chemnitzben tartott „*Konferenz für das Idioten- und Hilfsschulwesen*“ előtt elmondott. Részletesen kifejti ebben a cikkben az író, mi a teendője az orvosnak a gyengeelméjű gyermekek közt gyakorta előforduló különféle betegségek gyógyítása körül s a profilaktikus és higiénikus intézkedések terén, végül pedig az intézeti orvosok működésének tudományos jelentőségét méltatja, hangsúlyozván, hogy igazán eredményes munka e téren csak úgy várható, ha az orvosok és pedagógusok munkáikban kölcsönösen támogatják egymást.

Ezenkívül még 8 ismertetést és két közleményt is találunk a lap mostani számában. A közlemények egyike a gyengeelméjűek Berlin melletti dalldorfi intézetéről szól, a másik pedig Dániának a gyengeelméjűek védelmét szolgáló intézményeit ismerteti meg röviden velünk.

A folyóirat tiszteletreméltó multja teljes reményt nyújt arra, hogy eddigi ösvényein a legnagyobb sikerrel fog tovább haladni, miért is legmelegebben ajánlhatom mindazok figyelmébe, akik a fogyatékos elméjű gyermekek tanulmányozása iránt érdeklődéssel viseltetnek.

Megjelenik évenként 12-szer. Előfizetési ára 6 márka. Megrendelhető *Schröter W.* igazgatónál, Drezdában, Oppellstrasse 44 b. szám alatt.

Apróságok a gyermek életéből.

I.

Gyűjtötte: **Ujlaki Gyula**, fővárosi tanító.

A 12 – 13 éves gyermekek összetartása. (Egy mindnyájáért.) Egyik III. oszt. gimnazista unokaöcsém: a multkoriban, az iskolai életről lévén szó, olyan dolgot említett, amire helytelenítő választ kapott: az úgy nem lesz jó, mert hátha megtudja a tanár úr s akkor esetleg kellemetlenség lehet belőle. Erre azt felelte, hogy úgy kell tenni, mivel az osztály együtt tart.

(Mindnyája egyért) Osztályomban (VI. el. osztály) 11-től 12-ig földrajz óra volt. Egyik fiú a 10 óra után következő órában jelenti, hogy a térképfüzete elveszett, jóllehet még a tízpercben megvolt, látták a többiek is. Megnéztünk minden padot, kerestük mindenhol, de nem találtuk.

„Pedig a tíz percben megvolt, láttuk“ — állította az osztály javarésze.

Tizenegy óra után jön a fiú öccse, aki szintén iskolánkba jár s akinek ekkor már nem volt tanítása és hozza hazulról a térképet, tudván, hogy a bátyjának földrajz órája van: kell neki a térkép, különben baja lesz, mivel szigorúan meghagytam a térkép iskolai használatát.

Megvolt hát az elveszett tárgy. A fiú, aki hozta, kérdésemre úgy válaszolt, hogy édes apjuk 10 óra körül látta otthon a térképet. Ezzel szemben az osztály nagy része állította, miszerint ők meg itt látták az osztályban ugyanabban az időben, bizonyára rosszul és mást látott az édes apa.

Bölcs Salamonnak talán könnyebb volt ítéletet mondani, mint jelen esetben nekem. Végre is a bizalom és lelkiismeret fölkelésére irányuló szavaim hatottak. Bevallotta a fiú, hogy otthon felejtette a térképet. Természetesen társai sem látták azt, de védelmére keltek társuknak.

II.

Közli: **Barton Imre**, fővárosi tanító.

Miért imádkozik a gyermek? Jenőke (6 éves) ki az első elemi iskolába jár, hétfőn és csütörtökön, amely napon hittani órája van, minden unszolás nélkül elvégzi reggeli imádságát. A többi napokon szeret róla megfeledkezni.

Feltűnik ez az édes anyjának s kérdőre vonja Jenőkét.

„Hát, feleli Jenőke, a tisztelendő bácsi megkérdezi, hogy imádkoztam-e ma reggel otthon, s ha nem, az iskolában kell imádkoznom. Ezt nagyon szégyellem. Ha pedig megfeledkezném róla, csak nem mondhatom a tisztelendő bácsinak, hogy imádkoztam.“

Jenőke nem szívéből imádkozott, csak a tekintélynek engedett.

Önbírálat. Blankica és Rezsőke levelet írnak Jézuskának. Duzzogva áll mellettük Jenőke.

„Hát te miért nem írsz a Jézuskának?“ Kérdi a mamája . . .

„Mondtam ezeknek, hogy írjanak helyettem is, de nem akarnak.“

„Írj magad, hisz' jársz már iskolába te is.“

„Hm! Azt csak nem írhatom a Jézuskának: íz, víz, réz, méz, (ez volt a napi leckéje) abból ugyan nem tudja, hogy én mit akarok.“

Megkülönböztető ítélet (mint érzelmi funkció.) A karácsonyi szünidőben Jenőke lerajzolja a karácsonyfát. A fa kidolgozására nem nagy gondot fordít. Látja ezt az apja, megbotránkozva mondja neki: a karácsonyfa ágai nem úgy vannak a fán.

„Nem az a fő, milyen a fa, hanem az, ami rajta van.“

A rajta valót azután annál gondosabban rajzolta meg.

Félreértés. Jenőke már 4 éves korában ismerte leendő tanítóját s már akkor is igen bizalmas volt hozzá.

Egy alkalommal a városligetben találkoznak.

A tanító bácsi így szól hozzá: „Hallom Jenőkém, megjavultál már!“

„Ne tessék elhinni Feri bácsi, hazudott, aki mondta.“

Mit érthetett a gyermek e szón: megjavultál? Hogy nem azt, amit a felnőtt, az bizonyos.

A gyermek tartalma.

Genersich. A kis gyermek életéről. — *Donner.* A gyermek erkölcsi érzésének fejlődéséről. — *Kallós.* Nyelvészet a gyermekszobában. — Irodalom. — Apróságok a gyermek életéből.

Szerkesztőség: Budapest, VIII, Üllői-ut 16/b. — Pénztáros: Perényi József dr., tanár, Budapest, VII., Aréna-ut 19.